

Polis och ordningsvakt

möter personer med demenssjukdom

Tips och goda råd för ditt arbete

1. Inledning

En utsatt grupp

Personer med demenssjukdom är en utsatt grupp. De har svårt att klara sig på egen hand, kan lätt gå vilse och riskerar att på olika sätt fara illa. De kan drabbas av vanföreställningar och andra allvarliga symptom som även är svåra att bemöta för omgivningen. De är sårbara för skrupelfria telefonförsäljare och utsätts ofta för andra slags bedrägerier. Demenssjukdomen kan även leda till att personen själv begår brott, till exempel snattar i en butik, utan att inse vad hon gör.

Hur ska man hjälpa till?

Som polis eller ordningsvakt har du säkert mött personer med demenssjukdom i olika situationer. Kanske du ibland känt dig villrådig och otillräcklig. Du har verkligen försökt hjälpa till men personens beteende och reaktioner har gjort det svårt att veta hur.

Alla är vi olika, det gäller även de som drabbats av demens. Men med lite grundläggande kunskap om sjukdomen ökar möjligheterna att förstå och kommunicera med en demenssjuk person, något som är nödvändigt för att du ska kunna utföra ditt jobb på bästa sätt.

Många tips och råd

I detta häfte får du lära dig vilka tecken som kan tyda på demenssjukdom. Vi tar upp situationer du kan hamna i och förklaringar till vanliga beteenden. Du får även en hel del tips och råd som du kan ha nytta av när du möter personer med demenssjukdom. Slutligen tar vi upp viktiga kontaktvägar och lite om lagstiftningen på området.

Men först ska vi reda ut frågan: vad är egentligen demens?

2. Vad är demens?

Demens beror på hjärnskador

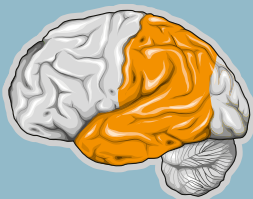
Demens är ett samlingsnamn för en rad symptom som beror på sjukdomar och skador i hjärnan. Hjärnskadorna leder till att olika mentala funktioner börjar försämrans, till exempel minne, inlärningsförmåga, tidsuppfattning och språk. Symptomen kan variera men leder sammantaget till att personen får svårt att klara sig själv.

Demenssjukdom har ett utdraget förlopp, oftast över många år. Sjukdomen brukar komma smygande. Personen kan till exempel få svårare att koncentrera sig, missar inbokade möten och kan plötsligt glömma bort hur hon ska ta sig hem.

Symptomen blir fler och starkare

Efterhand blir symptomen starkare och fler i takt med att hjärnskadorna sprider sig. Ångest, hallucinationer, utåtagerande beteende och andra psykiatriska symptom är vanliga längre fram i sjukdomsförloppet. Även kroppsliga funktioner försämrans. Personen börjar få svårt att gå, blir liggande till sängs och behöver i slutskedet hjälp med i stort sett allt. I dag finns inget botemedel mot demenssjukdom.

Den vanligaste demenssjukdomen är Alzheimers sjukdom. Andra sjukdomar är vaskulär demens, frontallobsdemens och parkinsondemens. Hjärntumör och långvarigt alkoholmissbruk är andra exempel på orsaker till demens.

Bilden föreställer en alzheimersjuk hjärna. De gula partiet är skadat och gör att personen bland annat glömmmer saker, har svårt att orientera sig och att ta initiativ. Efterhand kommer även andra delar av hjärnan att skadas vilket leder till fler och starkare symptom.

Många demenssjuka ute i samhället

Du som har lång erfarenhet av att arbeta som polis eller ordningsvakt kanske upplever att du allt oftare möter personer med typiska demenssymptom. Så är det säkert.

Demenssjukdom är en snabbt växande folksjukdom till följd av att vi blir allt äldre. I Sverige insjuknar cirka 25 000 personer årligen och totalt beräknas 160 000 ha en demenssjukdom. Antalet väntas öka kraftigt och uppgå till 240 000 år 2050, om befolkningsprognoserna slår in och inget botemedel utvecklas innan dess.

De flesta bor hemma

Nuförtiden bor personer med demenssjukdom i regel länge hemma innan de får plats på äldreboende eller demensboende. Av de 160 000 som har demenssjukdom beräknas närmare 100 000 fortfarande bo hemma.

En del lever ensamma, andra tillsammans med en partner som hjälper dem. Många får omfattande hjälp av hemtjänst innan de flyttar till ett äldreboende.

Drabbar även yngre

En typisk bild av demens kan vara en gammal förvirrad dam som inte hittar hem. Eller en äldre man som förgäves räknar sina pengar i kassakön. Demens förknippas ofta med ålderdom och visst ökar risken att drabbas i hög ålder, framför allt efter 70 år. Men det finns även uppemot 10 000 personer under 65 år som har en demenssjukdom.

Demens är alltså inget naturligt åldrande utan en följd av sjukdom som också kan drabba oss mitt i livet. Det kan vara bra att ha i minnet när du möter en medelålders förvirrad person som betar sig underligt.

3. Hur känner man igen demens?

Demenssjukdom syns inte utanpå. Så hur vet man att en person är drabbad? Här är typiska tecken du kan vara observant på.

Tidiga tecken på demens

Uppträder förvirrat och oroligt

Personen verkar bortkommen och hittar inte hem. Kan inte redogöra för vad hon nyligen gjort eller vart hon är på väg.

Upprepar samma fråga

Hjärnskadorna gör det oftast svårare att komma ihåg ny information. En enkel fråga som du tydligt besvarat kan personen därför ställa igen en kort stund senare.

Svårt att kommunicera

Personen verkar inte förstå vad du säger. Har problem med att uttrycka sig och talar osammanhängande.

Klär sig udda

Personen kanske bär en vinterrock mitt i sommaren och tofflor på vintern. Eller har satt på sig ett nattlinne ovanpå klänningen. Verkar missköta sin hygien.

Ohämmat beteende

Förolämpar sin omgivning och använder ett grovt språk. Uppträder omdömeslöst och närgånget.

Tecken när sjukdomen pågått en längre tid

Befinner sig i en annan tid

Personen talar och beter sig som hon befinner sig i en annan tid, kanske i sin ungdom, eller på en helt annan plats.

Känner inte igen personer

Känner inte igen sin egen bostad eller nära familjemedlemmar.

Rastlöshet och upprepning

Vandrar av och an. Upprepar samma rörelse om och om igen, till exempel stryker handen över ett bord, river sönder servetter eller vrider sina händer.

4. Förklaringar till vanliga beteenden

Här är exempel på situationer du kan hamna i och förklaringar till vanliga beteenden och reaktioner vid demenssjukdom.

Berättar målande om sin barndom

Du har kontaktats av butikspersonal som ertappat en snattare. En kvinna i övre medelåldern har tre obetalda kexpaket som sticker upp ur rockfickorna. I stället för att förklara sig börjar hon berätta målande och övertygande om en händelse från sin bröllopsresa. När du frågar varför hon inte betalat sina varor tystnar hon och börja irra med blicken. Hon kommer helt enkelt inte ihåg.

Förklaring:

Demenssjukdomen påverkar olika minnesfunktioner i olika grad. Korttidsminnet försämras ofta tidigt medan andra minnesförmågor, som att komma ihåg händelser långt tillbaka i tiden, kan fungera bra ganska länge. Att pressa personen att minnas hjälper inte utan orsakar bara stress, något som ofta förvärrar situationen.

”Ta T-banan, den ligger runt hörnet”

En kall vinterkväll möter du en lättklädd, frusen och orolig man som står och stampar vid en hållplats. Han har just missat en buss och nästa går inte förrän om en halvtimme.

Du ger honom rådet att ta tunnelbanan hem: ”Det ligger en uppgång alldeles runt hörnet”, säger du vänligt och pekar med handen. Enkel och tydlig information kan tyckas men inte för den som har en demenssjukdom. Även om du ger honom informationen på en minneslapp kan han ha svårt att följa din vägledning.

Förklaring:

Hjärnskadorna brukar påverka förmågan att planera och utföra olika aktiviteter. Även till synes enkla saker, till exempel att brygga kaffe eller, som i exemplet, ändra sin resplan, innehåller flera delmoment som en demenssjuk person har svårt att få ihop. Demenssjukdomen leder därför ofta till svårigheter att ta initiativ, passivitet och social isolering.

Oroar sig för sin pappa

Du samtalar med en kvinna som uppträder förvirrat men talar tydligt och begripligt. Efter en stund blir hon plötsligt inbunden och börjar mumla närmast ohörbart. Du hör att hon oroar sig för sin gamla pappa och vill åka hem till honom, trots att han rimligen måste vara död sedan många år tillbaka.

Förklaring:

Tids- och rumsuppfattningen försämras vid demenssjukdom. Det är inte ovanligt att personen stundtals kan uppleva att hon befinner sig i en annan tid eller på en annan plats.

Aggressiv man blir närgången

En man i ett köpcenter blir plötsligt aggressiv och uppträder närgånget. Ett par ungdomar som blir rädda undrar vad som står på. De möts bara av fler svordomar och hätska utfall.

Förklaring:

Hjärnans främre delar har betydelse för bland annat omdöme, impuls kontroll och empatisk förmåga. När dessa delar skadas, vilket sker vid exempelvis frontallobsdemens, kan personen bli aggressiv, utåtagerande och uppträda opassande på olika sätt. Han förlorar förmågan att bedöma vad som allmänt betraktas som socialt acceptabelt. Att andra människor kan bli upprörda och oroliga över hans beteende kan han inte längre förstå.

Döljer sin sjukdom

I början av demenssjukdomen är den drabbade oftast medveten om sin sjukdom. En del talar öppet om den och kan rättframt säga: "Ursäkta, jag har alzheimer och glömt bort hur jag tar mig hem. Kan ni visa mig?". För dig som ska hjälpa till är det en fördel att få veta om personen har en demenssjukdom. Men det är sällan möjligt.

Förklaring:

Det är vanligt att vara omedveten om sin sjukdom eller att försöka dölja den för omgivningen genom att bortförklara sina problem. Det kan bero på att personen skäms över att inte längre klara sig själv, trots att hon inte kan rå för det. Att dölja sina besvär även för sin doktor är också vanligt. Det gör att många har en demenssjukdom utan att veta om den eftersom de inte blivit utredda och fått en diagnos.

När hjärnskadorna har blivit mer omfattande förlorar personen helt sjukdomsinsikt.

5. Så bemöter du en person med demenssjukdom

Som polis eller ordningsvakt ställs du inför många knepiga situationer. När du ska hjälpa en person med demenssjukdom kan det vara svårt att veta hur du ska göra. Personen har kanske problem med att uttrycka sig och minns inte vad som hänt.

Hjärnskadan gör att det är lönlöst att försöka pressa henne att minnas. Det leder bara till ökad stress som gör att hon fungerar ännu sämre. Här följer några goda råd för hur du kan bemöta en demenssjuk person.

Skapa förtroende

Se till att närma dig personen framifrån, så att hon kan se dig.

Berätta vem du är och att du är där för att hjälpa till. Tala lugnt på ett förtroendeingivande sätt med ett lågt tonläge. En gäll röst kan framkalla stress och upplevas hotfull.

Undvik att visa stress

Om du är stressad, försök att inte visa det även om det ibland är lättare sagt än gjort. Stress smittar lätt av sig och förstärker demenssymptomen. Personen fungerar då ännu sämre.

Bekräfta personens upplevelser

Visa att du vill ställa dig på personens sida. Du kan till exempel säga till den som är orolig och samtidigt arg att "Jag ser att du verkar upprörd. Vill du berätta vad som är fel?" eller "Var inte orolig. Jag är här för att hjälpa dig."

Om en 80-årig dam förklarar att hon vill gå hem till sina föräldrar så är det ingen mening att försöka argumentera emot. Be henne i stället berätta om dem och fråga hur du kan hjälpa henne. Då blir det ofta lättare att komma vidare.

Tala långsamt med korta meningar

Personer med demenssjukdom har svårt att ta till sig information. Ge därför inte för mycket information på en gång. Fråga en sak i taget och ge personen längre tid att svara än du normalt brukar göra. Kanske kan hon besvara dina frågor men behöver mer tid för att få ordning på tankarna.

Försök att använda alternativ till frågor, till exempel "Dina anhöriga är nog oroliga för dig" i stället för "Vill du komma hem?".

Använd kroppsspråk och ledtrådar

Om personen inte kan svara på en fråga så hjälper det sällan att upprepa den. Att försöka pressa henne att minnas fungerar heller inte. Situationen brukar då i stället för-

Lärande exempel

Polisen Anna kör hem Birgitta som irrade runt förvirrad på stan. Anna misstänker att hon har en demenssjukdom. I bilen lugnar sig Birgitta och låter Anna ta fram dörrnyckeln ur hennes handväska. Men i hissen på väg upp till lägenheten blir hon orolig igen. "Här bor inte jag", säger Birgitta när Anna öppnar ytterdörren. "Men nyckeln passar ju och ditt namn står på dörren", säger Anna. Birgitta skakar bestämt på huvudet.

Anna funderar. Sedan tänder hon lampan i hallen, ser sig omkring och upptäcker några inramade fotografier på en byrå. Hon tar ett av dem, ett bröllopsfoto, och visar det för Birgitta. "Visst var jag fin i den där klänningen. Men Runes kostym var ju för kort, ser du det?", säger Birgitta. Anna nickar leende. Efter att ha tittat på ett par foton till börjar Birgitta känna sig trygg och inser att hon är hemma.

värras och personen blir mer orolig eller upprörd. Försök i stället att ge ledtrådar.

Om du till exempel frågar om personen har en mobiltelefon kan du samtidigt visa din egen. Ledtrådar kan också hjälpa personen att minnas. Till exempel kan du fråga "Brukar du ofta handla i den här butiken" samtidigt som du pekar på butiken.

Respektera personens integritet

Ingen vill förlora sin värdighet, det gäller även den som har en demenssjukdom. Respektera personens integritet och privata sfär. Att uppleva att man tappar kontrollen för att någon tränger sig på förstärker ofta symptomen, det kan i vissa fall kännas hotfullt. Personen kanske helt enkelt har glömt bort vilken funktion en polis eller ordningsvakt har. Han kan då reagera våldsamt och börja slå omkring sig.

Minimera sinnesintryck

Demenssjuka personer kan ofta koncentrera sig korta stunder men känner sig lätt splittrade av störande bakgrundsljud och många sinnesintryck. Hjärnskadorna gör att man har svårt att sortera intryck.

Samtala därför helst på en lugn plats så att personen kan koncentrera sig på att förstå dig. Stäng om möjligt av starka ljuskällor, till exempel strålkastare från bilen. Be din kollega att gå undan om han måste tala i mobiltelefonen.

Ha tålamod

Ha tålamod, fungerar inte en sak så prova något annat. Testa nya ledtrådar och försök att hitta ett samtalsämne som kan fungera som en nyckel till personens minne. Viktigt är att personen hela tiden känner sig trygg och bekväm. Var inställd på att det kan ta mycket längre tid än normalt att hjälpa en demenssjuk person.

6. Att söka efter en försvunnen person

Att söka efter en försvunnen person med demenssjukdom ställer särskilda krav. En svårighet är att personen kan bete sig som om hon inte vill bli hittad. Det kan bero på förlorad förmåga att påkalla uppmärksamhet och att be om hjälp men också en bristande insikt om att man bör vända om och gå tillbaka.

Personer med demenssjukdom tenderar till exempel att öppna dörrar i slutet av korridorer. Även om dörren inte leder dem dit de tänkt sig är det troligare att de passerar än att de vänder om och går tillbaka.

I många fall är en demenssjuk person ovetande om att människor i omgivningen är oroliga och söker efter henne. I stället kanske personen känner sig jagad och upplever att hon måste gömma sig. Därför är det långtifrån säkert att hon svarar när hon hör sitt namn ropas.

En demenssjuk person har svårt att fatta strategiska beslut, som att försöka ta sig till mer befolkade platser för att få hjälp. Däremot kan hon ha en tydlig idé om vart hon ska bege sig. Det är inte sällan en för henne välkänd plats, till exempel villan som hon flyttat ifrån.

När du söker efter en försvunnen person med demenssjukdom kan du alltså inte utgå ifrån hur du själv skulle bete dig i motsvarande situation. Ta inget för givet när du söker!

Lärande exempel

Polisen Niklas får syn på en äldre man som går i rask takt över ett öppet fält. Signalementet stämmer bra på Åke, en demenssjuk person som har varit efterlyst sedan i morse. Niklas parkerar bilen och tillsammans med kollegan Mats skyndar han sig ut för att hinna ifatt mannen.

Niklas minns förra gången, då var det en kvinna som hade anmälts som saknad från ett demensboende. "God dag, vi är från polisen och fått rapport om att du är efterlyst" hade han sagt till kvinnan när hon hittades i ett skogsparti. "Kom inte nära, kom inte nära", fräste hon och såg närmast skräckslagen ut, som om poliserna ville henne illa. En till polisbil tillkallades. Niklas minns händelsen som både svårbemästrad och olustig.

Denna gång bestämmer sig Niklas för att pröva en ny strategi. Båda poliserna tar en lov runt Åke så att de möter honom framifrån. När Åke får syn på dem saktar han in och tittar frågande. "Är du ute på promenad? Kanske vi får göra dig sällskap en bit", säger Niklas. Åke nickar en smula reserverat.

De börjar gå och poliserna försöker styra promenaden mot bilen. Efter ett tag börjar de småprata. Mats som ringt upp Åkes fru frågar om han vill tala med henne: "Hon verkar lite orolig för dig". I mobilen säger frun att hon längtar efter honom och att gott kaffe väntar. "Poliserna är snälla och kör dig hem". Framme vid bilen öppnar Niklas främre dörren. "Känn, här inne är det varmt och skönt", säger han och hjälper Åke att sätta sig.

7. Personer att kontakta

Det är viktigt att försäkra sig om att personen du försöker hjälpa får fortsatt stöd. Det räcker inte att exempelvis köra hem en demenssjuk person och släppa av henne utanför porten. Även om hon verkar redig för stunden kan hon snabbt bli förvirrad igen och inte hitta till sin lägenhet. Att pendla mellan förvirring och klarhet är inte ovanligt vid demenssjukdom.

Ibland finns en nära anhörig – eller vårdpersonal om personen bor på ett äldreboende – som du kan nå för att berätta vad som hänt. Men många lever också ensamma. För dem kan veckans enda sociala kontakt vara ett besök av hemtjänsten. Förbered dig då på att behöva ägna lite tid åt att hitta och komma i kontakt med "rätt" person eller instans.

MÖJLIGA KONTAKTVÄGAR

Anhöriga

Ska kunna spåras om du har tillgång till personens ID-handlingar. Även om de anhöriga bor på annan ort bör de informeras om vad som hänt. Från anhöriga bör du också kunna få kontaktuppgifter till hemtjänsten.

Hemtjänst

Trygghetsjouren, nås i regel via ledningscentralen. Kan koppla till kontaktperson inom socialtjänsten, förutsatt att personen har hemtjänst.

Socialjour

Om du varken når anhöriga eller vårdpersonal, kontakta socialjouren (eller liknande).

Sjukhus

Är personen i behov av akut sjukvård ska du givetvis se till att hon kommer till sjukhus. Kom ihåg att informera sjukhuspersonalen om att det kan handla om en person med demenssjukdom.

8. Om vård, tvång och sekretess

Tvångsåtgärder är förbjudna

I Sverige finns lagar som reglerar användningen av tvångsvård, till exempel lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT). De kan dock endast i undantagsfall tillämpas inom demensvården. Vid enskilda akuta händelser får vårdpersonal använda tvingande åtgärder genom att hänvisa till nödrätten. Till exempel att hålla fast en person som är på väg att springa ut på en trafikerad gata.

Svåra situationer för vårdpersonal

Att rutinemässigt låsa in en demenssjuk person är däremot inte förenligt med svensk lag. Den som flyttat till ett äldreboende har rätt att röra sig fritt utan att hindras av fysiska hinder eller olika låssystem. Även sänggrind, sittbälte i rullstolen och GPS-larm, som används utan samtycke, räknas som tvångs- och begränsningsåtgärder och får därför inte användas i demensvården.

Detta ställer höga krav på vårdpersonal som ibland hamnar i situationer som kan vara svåra att hantera. Det kan vara bra för dig som polis och ordningsvakt att känna till.

Får inte lämna ut uppgifter

All personal inom socialtjänst (till exempel hemtjänst och äldreboende) och hälso- och sjukvård arbetar under sekretess. Det innebär att de inte får lämna ut uppgifter om enskilda, om inte personen samtycker till det. Som polis eller ordningsvakt kan du därför inte förvänta dig att få återkoppling i enskilda ärenden. Däremot är både socialtjänsten och hälso- och sjukvården skyldiga att ta emot din rapport eller anmälan.

Denna skrift är ett komplement till den avgiftsfria webb utbildningen Polis och ordningsvakt möter personer med demenssjukdom. Båda har tagits fram av Svenskt Demenscentrum. Poliser från Blekinge, Jämtland, Skåne och Stockholm samt ordningsvakter vid Nokas har bidragit med värdefulla expertråd. Ett stort tack till er och till Drottning Silvias Stiftelse för Forskning och Utbildning som har möjliggjort satsningen.

Skriften kan beställas från Svenskt Demenscentrums webbplats där även webb utbildningen finns tillgänglig:

www.demenscentrum.se

A blurred, black and white photograph of a group of people, likely in a social or professional setting, serving as a background for the text.

Som polis och ordningsvakt möter du personer med demenssjukdom i olika situationer, förmodligen ofta utan att veta om det. Vilka tecken kan tyda på demenssjukdom? Hur bör du bemöta en person som har svårt att minnas och att uttrycka sig på grund av sjukdom? Det är ett par frågor som tas upp i denna skrift som ger dig många användbara tips och råd för ditt arbete.